

dar povsod prisoten, je Johan Ot, ena najbolj »čudnih« figur v našem leposlovju. Ničesar trdnega ni v njem, nobene volje po samostojnem oblikovanju lastne usode; brez notranje koherence in skladnosti ostaja slej ko prej nebogljen lutka težko določljive karakterne opredelitve, neka prosojna, priseljena figura, brez socialno razvidne določljivosti, rodu, zgodovine. V mesto pride kot tujec, ponoči in sam; tu začne pisatelj opisovati njegovo usodo, skrivnostno in neprilagodljivo družbeni uravnilovki. V mesto pride iskat miru, a mu usoda ni naklonjena. Mehanizem družbenega dogajanja, v katerem se Ot znajde po naključju, ne pa kot pripadnik te ali one skupine, ideologije, ga pokonsumira. Kot tujec je nenehno kriv, sumljiv in obdolžen, vendar se vedno pomakne v nov kraj, v novo dogajanje. To kajpada omogoča kompozicija romana, brez trdnejših fabulativnih povezav, fragmentarna, sestavljena iz obrobnihih scen, brez notranjih zvez. Od tod Otovo tujstvo; pisatelj mu nikdar ne omogoča, da bi v tem ali onem kraju pognal svoje korenine v družbene mehanizme, vedno se jih samo dotakne do te mere, da je njegov odziv nanje negativen, problematičen in v zadnji konsekvenci konflikten. Dogajanje, če bi verjeli njegovi zaresnosti, bi omogočalo sleherni začetek »znova«, z izhodišča, tako pa ga olimpijska pripovedna perspektiva pomika, brez posledic za fabulativni tok, iz scene v novo sceno, iz kraja v kraj, brez njegove in naše (pisateljve) volje. Premika ga usoda, vrhovni skrivnostni uravnalec in vodnik skozi pustolovščine Jančarjevega sveta.

Johannes Ot, doma iz kneževine Neisse na Nemškem, sicer pozno razkrije svoje socialno poreklo in namen svojego popotovanja po Bavarskem, Tirolskem, po Koroškem in Kranjskem: s svojim poštenim rokodelskim delom bolje živeti, vendar njegov program, vse močnejše prepleten z meta-

fizičnimi emblemi dobe, nima zgolj eksistenčnih temeljev. Zdi se, da se v Otu skriva tudi ideološka komponenta njegovih potovanj: »nova religija in znanost«, boj proti sektaštvu, okultizmu, zdi se, da celo zanika boga (ateizem v tistem času!). Z izjavo (proti svojim spoznanjem in v zadostitev formalnostim) pred sodiščem-juridičnem in teološkim, si reši življenje, zato mu sledimo še naprej »na poti skozi zgodovinske in metafizične zmešnjave«, do usodne kuge.

Jančarjev Galjot pa prinaša še eno vidnejšo in izrazitejšo komponento — samosvoj, opisani sceni kar se da prilagojen, veristični jezik, v pripovednih pasusih lapidaren, v dialogih grob, v refleksivnih delih poln kratkih misli in avtorefleksij... zdaj poln znakov svojega časa, 17. stoletja, zdaj sodoben, v funkciji občevaljavnih resnic in spoznanj.

DRAGO JANČAR, O BLEDEM HUDODELCU

Le nekaj mesecev po pomembnem Galjotu je Drago Jančar izdal knjigo štirih novel O bledem hudodelcu* (naslov je povzet po Nietzschejevem Zarathustri); dvoje starejših: Sanje Vilija Finka in Krištof, in dvoje mlajših: V Filisteji in Noč nasilja, s skupno tematsko orientacijo; podobami iz življenja človeka na robu sveta, v mejnih eksistenčnih položajih. Kajpada ta tematika t. i. socialne in deloma eksistenencialistične (pri Jančarju v neeksplicitni obliki) proze, zlasti novele, ni novost v slovenski povojni prozi (spomnimo se del Petra Božiča), vendar ji Jančar s stilno in kompozicijsko naravnanoostjo in poudarkom dodaja nekatere opazne nove prvine.

* Drago Jančar, O bledem hudodelcu, Mladinska knjiga 1978, opremil Srečo Dragan, grafično oblikovala Edita Kobe, str. 186.

Še najmanj presenetljivih inovacij, bolj v vsebinskem kot stilnem smislu, kajti v celoti je v noveli poudarek na stilni gradnji celote, ponuja tretja po vrsti v knjigi *V Filisteji*, gladka prvoosebna pripoved o alarmni grozeči vojski, ki bo ogrozila Filistejo; od tu prisluh notranjim psihičnim stiskam, telesnim reakcijam, spominskim retrospektivam, vizijam, preganjavicam, groteskam, strahu pred neznanim sovražnikom, tesnobi, ne da bi za to čutno-čustveno plastjo doživljanja avtor postavil vsebinsko in vzročno poanto kot pobudo za odziv na opisana stanja, kar pomeni, da ves kaos obvisi bolj ali manj v zraku in je potemtakem nepričljivi.

Kajpada je na trdnejše vsebinske temelje postavljena *Noč nasilja*, nemara kompozicijsko najbolje obdelana tematika spominske izpovedi in rekonstrukcije zločinskih dogodkov zaprtega mladega prestopnika in skoz obnovo kritičnih dogodkov iskanje lastne (ne)krivde kot izziv etičnega pola v zločinčevi zavesti in osebnosti. Miselna vračanja na kraj zločina v vseh variantnih potankostih (priprava na zaslišanje, uradna verzija, obe zločinčevi varianti) dobijo svoj epilog in dokončno razkritje bistva zločina v golem opisu dejstev, medtem ko dovoljuje retardacijska kompozicija vrsto avtorefleksij in zagovornih kombinacij že pred samim opisom osrednjega dogodka, s čimer Jančar spretno stopnjuje, v pravem novelističnem stilu, pričakujoče odgovore na vprašanja kaj se je v resnici zgodilo in kdo je kriv. Ves retardacijski del-zaslišanje, arestantovske scene, opisi delovnega mesta, zločini in prestopki drugih — taktano ne pove skoraj nič v zvezi z usodnim dogodkom, zato pa je v njem več prozaičnega scenarija in obrobnih predstavitev zločinca; od njegovega socialnega položaja v družbi, do bolj subtilnih komponent doživljanja socialnega, zlasti ženske, pri čemer je

primer opisov kontrastnosti ljubezni ena izmed dokaj pomembnih sestavin zgodbe in naposled dokaz zločinčevih neizpolnjenih ljubezenskih pričakovanj: »Obhajala me je želja, da bi vdihnil dušo lepo oblikovani telesni snovi. To je ljubezen, to.« in »Med nama pa zmeraj nekaj vročega, potnega in naglega.../ Najnavadnejše svinjstvo.« In naposled je ob izpovedi nenehno vrtanje v iskanje krivde in vzroka za zločin: »Kajti elektrika nasilja je bila tudi tisto noč. V sleherni žilico slehernega končiča slehernega dela telesa je segla in notri drgetala v svoji napetosti«, bi bil nemara odgovor na vprašanje, od kje odločitev za začetek akcije in njegov potek-zlo kot imanentna potencialna sestavina slehernika.

Nič manj ni po svoji kompozicijski dvojnosti, tudi grafično vzporedni s strogo razločitvijo na levi in desni (kurzivni) tok pripovedi, zanimiva novela *Krištof*. Prvoosebni lahkotni pripovedi Krištofa o dogodkih pred usodnim popivanjem, pretepom in ubojem, veristični v linearnem, sintetičnem toku, brez nepotrebne dekorja, dialogov, ki bi zgodbo oddaljili iz območja perspektive edinega pripovedovalca, sočasno »kontrastira« drugoosebna, opazovalna perspektiva istega Krištofa; tokrat ne več iz sebe, marveč iz zunanje distance, iz zunanjega poseganja v Krištofovo zavest in njegovo bolno fizično in psihično reagiranje, podobno doživljanju delirija tremensa. Obe liniji medsebojno ne korespondirata in nimata vzročne zveze, vendar pa bi lahko rekli, da drugoosebna perspektiva v dokaj literarizirani obliki dopolnjuje in bogati dovolj preprosto izpoved prve linije; zdaj z opisom telesnih stanj, drobniimi prebliski in refleksijami, tudi ontološke narave, vizijami in groteskami. Skratka: svojevrsten dialog dveh samostojnih tokov v Krištofu.

In naposled beremo še četrto novelo *Sanje Viliija Finka*. Manj izvirna v

kompoziciji in izpeljavi; z obsežnimi opisnimi pasusi, množico dialogov s poudarkom na argoju, sanjskimi blodnjami kot posledici alkoholizma; o moralnem in fizičnem propadanju mladega Vilija Finka. Kajpada ostaja novela brez moralne tendence in »okrasne filozofije« odprta v svoji neposredni razvidnosti in pričujočnosti.

DANILO LOKAR, CANKARJU NA ROB

Nestor slovenskih pisateljev, Danilo Lokar, v zadnjih letih ne preseneča bralcev samo z novimi leposlovnimi deli, marveč se mu je bogata življenjska in pisateljska izkušnja usmerila v dokaj presenetljivo, zato pa toliko bolj radovednost zbujujočo zvrst — esejistiko. In če temu dodamo še temo Lokarjevih literarnih razmišljanj-življenje in pisateljska pot največjega slovenskega pisatelja Ivana Cankarja, potem je že sama knjiga, ne da bi jo ocenjevali z vsebinsko-analitičnih izhodišč, nenavaden dogodek v pisateljevem opusu. Nemara, zapisano bolj na rob, sodi Lokarjevo delo Cankarju na rob* med tista esejistična prizadevanja slovenskih literarnih ustvarjalcev, ki jim je v zadnjih letih ali desetletjih tudi esejistika (od kulturno-politične do zgolj estetske) ena izmed pomembnih komponent ob »čisti« literaturi. Vse več je naših pesnikov, pisateljev in dramatikov, ki izdajo vsaj eno knjigo esejev ob pesniških zbirkah, proznih delih, dramah, kar dokazuje, da si esejistika na Slovenskem sicer počasi, vendar pa zanesljivo, utira pomembno pot ob sočasnem razvoju drugih literarnih zvrsti. Esejistika se kot tipična refleksivno filozofska, idejna, programska, polemična, aktualna oblika literar-

nega sporočila bolj kot imaginarna literatura poezije, proze, dramatike, dotika sveta v njegovih konkretnih pojavnostih in posredno dokazuje, da zgolj tradicionalna literarna oblika nima zadostne odzivnosti in vplivnosti zunaj nje same in da je nemara prav z esejem odprta pot konkretnjši, preverljivejši, aktualnejši analizi sveta, življenja ali le dela v njem-posamezne teme ali problema.

Ta premik in obogatitev slovenske literature z esejističnimi deli ostaja med bralci še vedno premalo odziven, kar spet dokazuje, da naša esejistika (ob njej mislimo tudi na politično publicistiko) nima še prave tradicije in bralnega zaledja (tako kot ga ima v nekaterih zahodnoevropskih državah, kjer so esejistične knjige večkrat na vrhu lestvice po prodanih izvodih). Vendar pa nove knjige sicer »neesejističnih piscev (s tem mislimo tiste, ki se ne ukvarjajo predvsem z esejistiko) izhajajo pri nas v vse več naslovih vse več avtorjev (Beno Zupančič, Jože Javoršek, Ciril Zlobec, Jože Snoj, Dimitrij Rupel, Vitomil Zupan, Branko Kreft, Primož Kozak, Niko Grafenauer, Veno Taufer in še kdo).

Lokarjev esejistični dialog s Cankarjem in njegovim delom, avtor ga je v podnaslovu označil kot poskus, nima kake specifične orientacije ali metodološko-gnoseološkega izhodišča, pri katerem bi ob obsežnem opusu pisca Hlapca Jerneja preverjal to ali ono teorijo, dokazoval takšno ali drugačno nazorsko opredelitev, stilno analizo, pisateljski razvoj od dela do dela... Že na prvi pogled Lokarjev Cankar nima take težnje; že porazdelitev po poglavjih in njihovi naslovi, kot so: Popotovanje Nikolaja Nikiča, Velika osebnost, Anarhizem, Umetnik, Dvojnost, V oblasti ironije in groteske, Stopnice, Kje je pot, Otrok, Mimo življenja, Zaradi sramu... ostajajo bolj pri impresionističnem opredeljevanju posameznih segmentov iz Cankarjevega

* Danilo Lokar, Cankarju na rob (poskus) DZS Ljubljana 1978, opremil Vili Vrhovc, str. 137.